

บทที่ ๒

พระสูตรและสาระสำคัญในนิทานวรรคสังยุตตนิกายपालิ

ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง ป.ธ.๙., พธ.ม,พธ.ด.

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่มที่ ๑๖ จำนวน ๓๗๗ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบาย เรื่องเหตุเกิดพระสูตรในนิทานวรรค สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรนิทานวรรคได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในนิทานวรรคที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

ขอบข่ายเนื้อหาวิชา

- ๒.๑ ความนำ
- ๒.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในนิทานสังยุต
- ๒.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในอภิสมยสังยุต
- ๒.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในชาตุสังยุต
- ๒.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในอนมตคคสังยุต
- ๒.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในกัสสปสังยุต
- ๒.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในลาภสักการสังยุต
- ๒.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในราหุลสังยุต
- ๒.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในลักขณสังยุต
- ๒.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในโอปัมมสังยุต
- ๒.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในภิกขุสังยุต
- ๒.๑๒ สรุปท้ายบท
- ๒.๑๓ คำถามท้ายบท
- ๒.๑๔ เอกสารอ้างอิง

๒.๑ ความนำ

สังยุตตนิกาย นิทานวรรค จัดเป็นเล่มที่ ๒ ของ สังยุตตนิกาย ว่าด้วยธรรมที่เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์และปฏิบัติภาครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์พระธรรมสังคีติกาจารย์จึงได้ตั้งชื่อว่า นิทานวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยธรรมที่เป็นต้นเหตุ มีพระสูตรทั้งหมด ๓๓๗ สูตร การจัดแบ่งหมวดหมู่ในนิทานวรรค มีอักษรย่อว่า ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑/๑. หมายถึง สังยุตตนิทานปาลี (บาลี) และพระไตรปิฎก (ไทย) ๑๖/๑/๑. เล่มที่ ๑๖ /ข้อที่ ๑/หน้าที่ ๑.เป็นต้น มีการจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรออกเป็นสังยุต คือ ประมวล เป็นเรื่อง ๆ แล้วจัดแบ่งสังยุตออกเป็นแบบต่าง ๆ ต่อไปอีก ดังนี้

(๑)แบ่งเป็นสังยุต พระสูตร ๓๓๗ สูตร ในนิทานวรรค จัดแบ่งเป็นสังยุตได้ ๑๐ สังยุต คือ

๑. นิทานสังยุตมี ๑๔๔ สูตร	๒. อภิสมยสังยุตมี ๑๑ สูตร
๓. ชาติสังยุตมี ๓๙ สูตร	๔. อนมตคคสังยุตมี ๒๐ สูตร
๕. กัสสปสังยุตมี ๑๓ สูตร	๖. ลามสัการสังยุตมี ๔๓ สูตร
๗. ราหุลสังยุตมี ๒๒ สูตร	๘. ลักขณสังยุตมี ๒๑ สูตร
๙. โอปัมมสังยุตมี ๑๒ สูตร	๑๐. ภิกขุสังยุตมี ๑๒ สูตร

(๒) แบ่งสังยุตเป็นแบบต่าง ๆ ในสังยุตเหล่านี้ มีการแบ่งออกเป็นแบบต่าง ๆ ดังนี้

๑)แบบที่ ๑ นิทานสังยุต ชาติสังยุต อนมตคคสังยุต ลามสัการสังยุต ราหุล-สังยุต และลักขณสังยุต รวม ๖ สังยุต แบ่งออกเป็นวรรค

๒)แบบที่ ๒ อภิสมยสังยุต กัสสปสังยุต โอปัมมสังยุต และภิกขุสังยุต รวม ๔ สังยุต ไม่มีการแบ่งเป็นวรรค^๑

๒.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในนิทานสังยุต

นิทานสังยุตมี ๑๔๔ สูตร คำว่า นิทาน มีวิเคราะห์ว่า นิทียเต นิจฉียเต เอนเนาติ นิทานํ สิ่งเป็นเครื่องกำหนด (นิบทหน้า ทา ชาติในความหมายว่าให้ ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน หรือ นิททาติ ผลนติ นิทานํ สิ่งที่ให้ผล (เหมือนวิเคราะห์ต้น) หรือว่า นิททาติ เทสนํ เทสกาลาทิวเสน อิวิติตํ วิทิตํ กัตวา นิทสเสตตีติ นิทานํ สิ่งที่ทำให้ความกระจ่าง (เหมือนวิเคราะห์ต้น)^๒ สังยุตต แยกเป็น สํ บทหน้า

^๑ โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า (๘)

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕๙.

ยุค ธาตุในการประกอบ หรือประมวล ต ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น สงยุตโต นิทาน + สังยุต = นิทาน สังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเกี่ยวกับธรรมที่เป็นต้นเหตุ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับธรรมที่เป็นต้นเหตุ หรือเหตุเบื้องต้นแห่งความเกิดและความดับแห่งทุกข์ ได้แก่ความทุกข์และความดับแห่งทุกข์ตามวงจรปฏิจจสมุปบาท ในสังยุต มีทั้งหมด ๑๔๔ สูตร จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๙ วรรค วรรคที่ ๑-๗ มีจำนวนพระสูตร ๑๐ สูตร ส่วนวรรคที่ ๘ มี ๑๑ สูตร และวรรคที่ ๙ มี ๑๒ สูตร^๓ ตัวอย่างเช่น

(๑) พุทธวรรค

พุทธวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๔-๑๐ ในวรรคนี้ ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมี ความหมายและใจความสำคัญเช่น

๑.ปฏิจจสมุปบาทสูตร ว่าด้วยปฏิจจสมุปบาท ขึ้นต้นด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้า^๔ ได้สดับมาอย่างนี้ พระสูตรนี้เกิดที่พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคทรงแสดงปฏิจจสมุปบาท^๕ ทั้งสายเกิดทุกข์และสายดับทุกข์แก่มิถุนทั้งหลาย คือ๑)โดยสายเกิดทุกข์เริ่มจากอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป เป็นต้น ๒)ส่วนสายดับทุกข์เริ่มจากอวิชชาเช่น เดียวกัน คือเพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เป็นต้น ตามแผนผัง ดังนี้

สายเกิดทุกข์	สายดับทุกข์
อวิชชา	อวิชชา
สังขาร	สังขาร
วิญญาณ	วิญญาณ
นามรูป	นามรูป
สฬายตนะ	สฬายตนะ
ผัสสะ	ผัสสะ
เวทนา	เวทนา
ตัณหา	ตัณหา
อุปาทาน	อุปาทาน
ภพ	ภพ
ชาติ	ชาติ

^๓ โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** หน้า (๘)

^๔ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้ และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้หมายถึงพระอานนท์

^๕ ปฏิจจสมุปบาท คือ ปัจจัยการ หมายถึงอาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น ส.นิ.อ. (บาลี)๒/๑/๗.

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษาคีตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภษาคีตของพระผู้มีพระภาคแล้ว^๖

๒.วิมังคสูตร ว่าด้วยการจำแนกปฏิจาสมุปบาท พระสูตรนี้เกิดที่พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี พระพุทธองค์ทรงอธิบาย แยกแยะปฏิจาสมุปบาทแต่ละองค์ให้ภิกษุทั้งหลายเข้าใจความหมาย โดยเริ่มตั้งแต่ชราและมรณะ ไปจนถึงอวิชชา และในตอนท้ายพระสูตรทรงสรุปปฏิจาสมุปบาทสายเกิดทุกข์และสายดับทุกข์เหมือนกับพระสูตรที่ ๑ ว่า

๑)ชราและมรณะ เป็นอย่างไร คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพินหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยวยุ่น ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า ชรา

๒)มรณะ เป็นอย่างไร คือ ความจตุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ์ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ จากหมู่สัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า มรณะ

๓)ชาติ เป็นอย่างไร คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิด เฉพาะ ความบังเกิดขึ้นเฉพาะ ความปรากฏแห่งขันธ์ ความได้อายตนะ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า ชาติ

๔)ภพ มีเท่าไร ภพมี ๓ ประการนี้ คือ ๑. กามภพ (ภพที่เป็นกามาวจร) ๒. รูปภพ (ภพที่เป็นรูปาวจร) ๓. อรูปภพ (ภพที่เป็นอรูปาวจร) นี้เรียกว่า ภพ

๕)อุปาทาน มีเท่าไร อุปาทานมี ๔ ประการนี้ คือ ๑. กามุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม) ๒. ทิฏฐุปาทาน (ความยึดมั่นในทิฏฐิ) ๓. สิลัพพตูปาทาน (ความยึดมั่นในศีลพรต) ๔. อัตต วาทูปาทาน (ความยึดมั่นในวาทะว่ามีอัตตา) นี้เรียกว่า อุปาทาน

๖)ตัณหา มีเท่าไร ตัณหา มี ๖ ประการนี้ คือ ๑. รูปตัณหา (ความทะยานอยากได้รูป) ๒. สัททตัณหา (ความทะยานอยากได้เสียง) ๓. คันธตัณหา (ความทะยานอยากได้กลิ่น) ๔. รสตัณหา (ความทะยานอยากได้รส) ๕. โผฏฐัพพตัณหา (ความทะยานอยากได้โผฏฐัพพะ) ๖. ฉัมมตัณหา (ความทะยานอยากได้ธรรมารมณ์) นี้เรียกว่า ตัณหา

๗) เวทนา มีเท่าไร เวทนามี ๖ ประการนี้ คือ ๑. จักขุสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา) ๒. โสตสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู) ๓. ฆานสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก) ๔. ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น) ๕. กายสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย) ๖. มโนสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ) นี้เรียกว่า เวทนา

^๖ ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑/๑., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑.

๘) ผัสสะ มีเท่าไร ผัสสะมี ๖ ประการนี้ คือ ๑. จักขุสัมผัส (ความกระทบทางตา) ๒. โสตสัมผัส (ความกระทบทางหู) ๓. ฆานสัมผัส (ความกระทบทางจมูก) ๔. ชิวหาสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น) ๕. กายสัมผัส (ความกระทบทางกาย) ๖. มโนสัมผัส (ความกระทบทางใจ) นี้เรียกว่า ผัสสะ

๙) สหายนะ มีเท่าไร สหายนะมี ๖ ประการนี้ คือ ๑. จักขวยตนะ (อายตนะคือตา) ๒. โสตยตนะ (อายตนะคือหู) ๓. ฆานายตนะ (อายตนะคือจมูก) ๔. ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น) ๕. กายายตนะ (อายตนะคือกาย) ๖. มนายตนะ (อายตนะคือใจ) นี้เรียกว่า สหายนะ

๑๐) นามรูป เป็นอย่างไร คือ เวทนา(ความเสวยอารมณ์) สัญญา(ความจำได้หมายรู้) เจตนา(ความตั้งใจ) ผัสสะ(ความกระทบ หรือสัมผัส) มนสิการ(ความกระทำไว้ในใจ) นี้เรียกว่า นาม

๑๑) มหาภูต^๗ ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูต ๔ นี้เรียกว่า รูป ฉะนั้น นามและรูป เรียกว่า นามรูป

๑๒) วิญญาณ มีเท่าไร วิญญาณมี ๖ ประการนี้ คือ ๑. จักขุวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา) ๒. โสตวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู) ๓. ฆานวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก) ๔. ชิวหาวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้น) ๕. กายวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย) ๖. มโนวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ) นี้เรียกว่า วิญญาณ

๑๓) สังขารทั้งหลาย มีเท่าไร สังขารมี ๓ ประการนี้ คือ ๑. กายสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งกาย) ๒. วจีสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งวาจา) ๓. จิตตสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งใจ) นี้เรียกว่า สังขารทั้งหลาย

๑๔) อวิชชา เป็นอย่างไร คือ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย(เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึง ความดับแห่งทุกข์) นี้เรียกว่า อวิชชา^๘

(๒) อาหารวรรค

อาหารวรรค แปลว่า หมวคว่าด้วยอาหาร ซึ่งวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ซึ่งกล่าวถึงอาหาร ๔ อย่าง ว่ามีต้นเหตุมาจากตัณหา มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญเช่น

^๗ มหาภูตหรือมหาภูตรูป ๔ คือ ธาตุ ๔ ได้แก่ (๑) ปฐวีธาตุ คือธาตุดินมีลักษณะแข็งแข็ง (๒) อาโปธาตุคือธาตุน้ำมีลักษณะเหลว (๓) เตโชธาตุ คือธาตุไฟมีลักษณะร้อน (๔) วาโยธาตุ คือธาตุลมมีลักษณะพัดไปมา ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๖๑/๑๑๑.

^๘ ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒/๔., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๘.

๑.อาหารสูตร ว่าด้วยอาหาร คือ พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอาหาร ๔ อย่าง คือ ๑) กวฬิงการาหาร (อาหารคือค้ำข้าว) ๒) ผัสสาหาร (อาหารคือผัสสะ) ๓) มโนสัญเจตนาหาร (อาหารคือมโนสัญเจตนา) ๔) วิญญาณาหาร (อาหารคือวิญญาณ) อาหาร ๔ อย่างนี้เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาหรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด^๙ อาหารทั้ง ๔ อย่างนี้มีต้นเหตุมาจากตัณหา ตัณหาก็มีต้นเหตุมาจากเวทนา ผัสสะ สฬายตนะ นามรูป วิญญาณ สังขาร อวิชชา อันเป็นกระบวนการเกิดและการดับแห่งกองทุกข์^{๑๐}

๓.อัมมกถิกสูตร ว่าด้วยพระธรรมกถิก พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามเกี่ยวกับพระธรรมกถิกว่าเป็นอย่างไร พระองค์ตรัสตอบว่า ๑) ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่ายคลายกำหนด เพื่อดับขราและมรณะ นี้เรียกว่า พระธรรมกถิก ๒) ถ้าภิกษุผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เพื่อดับขราและมรณะ นี้เรียกว่าภิกษุผู้ปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรม ถ้าภิกษุเป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะความเบื่อหน่าย คลายกำหนด ดับขราและมรณะ นี้เรียกว่า ภิกษุผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน ๓) ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เพื่อดับชาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ สฬายตนะ นามรูป วิญญาณ สังขาร อวิชชา นี้เรียกว่า พระธรรมกถิก ๔) ถ้าภิกษุผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เพื่อดับชาติเป็นต้น นี้เรียกว่าภิกษุผู้ปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรม ๕) ถ้าภิกษุเป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะความเบื่อหน่าย คลายกำหนด ดับชาติเป็นต้น นี้เรียกว่าภิกษุผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน^{๑๑}

(๓) ทสพลวรรค

ทสพลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยทสพลญาณ ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตร ที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑.ทสพลสูตร ว่าด้วยทสพลญาณ พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทสพลญาณ หมายถึงพระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่ทำให้พระองค์ทรงบันลือสีหนาทประกาศพระศาสนาได้มั่นคง คือ

^๙ สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด แปลจากคำว่า สัมภเวสี หมายถึงสัตว์ที่เกิดในกำเนิดทั้ง ๔ ได้แก่ (๑) อัญชชะ (เกิดจากไข่) (๒) ชลาพุชะ (เกิดจากครรภ์) (๓) สังเสทชะ (เกิดในถ้ำไคล) (๔) โอปปาติกะ (เกิดผุดขึ้น) สัตว์จำพวกที่เป็นอัญชชะ และชลาพุชะ ท่านเรียกว่า สัมภเวสี เพราะยังอยู่ในไข่และในครรภ์ ถ้าออกจากไข่และครรภ์แล้วไม่เรียกว่า สัมภเวสี แต่ท่านเรียกว่า สัตว์ผู้เกิดแล้ว สัตว์จำพวกที่เป็นสังเสทชะ และโอปปาติกะนั้น ท่านเรียกว่า สัมภเวสี ในขณะที่จิตแรกที่เกิดขึ้น ตั้งแต่ขณะจิตที่ ๒ ไป ท่านเรียกว่า สัตว์ผู้เกิดแล้ว ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๑/๒๖.

^{๑๐} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๑/๑๓., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๑/๑๗.

^{๑๑} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๖/๑๘., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๖/๒๕.

๑) ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดชั้นของสิ่งทั้งหลาย
 ๒) กัมมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม ๓) สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณปรีชาหยั่งรู้ปฏิปทาที่
 จะนำไปสู่คติทั้งปวง หรือสู่ประโยชน์ทั้งปวง ๔) นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอัน
 ประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอนเนก ๕) นานาธมฺมติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้อริยาศัยเป็นต้นของสัตว์
 ทั้งหลาย ๖) อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย ๗)
 ฌานาทีสังกิลเลสาทีญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมองแห่งฌาน เป็นต้น ๘) ปุพเพนิวาสานุสสติ
 ญาณปรีชาหยั่งรู้ภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้ ๙) จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติของสัตว์
 ทั้งหลาย ๑๐) อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย^{๑๒}

จตุเวสารัชชญาณ หมายถึง คือพระญาณอันเป็นเหตุให้ทรงแก้แล้วกล้า ไม่ครั่นคร้ามมี ๔
 ประการคือ ๑) สัมมาสัมพุทธปฏิญาณ ๒) ชีนาสวปฏิญาณ ๓) อันตรายิกธัมมวาทะ ๔) นียยานิ
 กธัมมเทศนา^{๑๓}

อันเป็นพระญาณที่ทำให้พระองค์ทรงยืนยงฐานะที่สูงสุดบนลือสีหนาท^{๑๔} ในท่ามกลาง
 บริษัท หมายถึงหมู่ คณะ ที่ประชุม ในที่นี้หมายถึงบริษัท ๘ คือ ๑) ชัตตยบริษัท ๒) พรหมณ
 บริษัท ๓) คหบดีบริษัท ๔) สมณบริษัท ๕) จาตุมหาราชิกาบริษัท ๖) ดาวดึงส์บริษัท (สวรรคค์
 ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรคค์ ๖ ชั้น) ๗) มารบริษัท ๘) พรหมบริษัท^{๑๕}

ทรงประกาศพรหมจักร หมายถึงธรรมจักรอันประเสริฐ ยอดเยี่ยม บริสุทธิ์ มี ๒ ประการ
 คือ ๑) ปฏิเวธญาณ ได้แก่ญาณที่แสดงถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า ๒) เทศนาญาณ ได้แก่
 ญาณที่แสดงถึงพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้า ญาณทั้ง ๒ นี้ชื่อว่า โอรสญาณ (ญาณส่วน
 พระองค์) มีเฉพาะพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ไม่มีแก่คนทั่วไป^{๑๖} ให้เป็นไปว่า รูป เวทนา สัญญา
 สังขาร วิญญาณ มีความเกิดขึ้นและความดับอย่างนี้ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของกฎปฏิจจสมุปบาท
 พระญาณทั้ง ๒ นี้ทำให้พระองค์ ทรงมั่นพระทัยในการประกาศปฏิจจสมุปบาทนี้^{๑๗}

๒.อุปนิสสูตร ว่าด้วยธรรมที่อาศัยกัน พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาค
 ทรงแสดงให้ภิกษุทั้งหลายได้เห็นความอิงอาศัยกันของธรรมทั้งหลายทั้งสายเกิดทุกข์และสายดับทุกข์
 โดยทรงเริ่มจากอาสวักขยญาณอาศัยวิมุตติ วิมุตติอาศัยวิราคะ ดังนี้

^{๑๒} ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๒/๕๐-๕๑.

^{๑๓} ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๕๑-๕๒)

^{๑๔} บันลือสีหนาท หมายถึงตรัสพระวาจาด้วยท่าทางที่อาจดั่งพญาราชสีห์ ไม่ทรงหวั่นเกรงผู้ใด
 เพราะทรงมั่นพระทัยในศีล สมานิ ปัญญาของพระองค์ ที่.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๔๐๓/๔๓๒.

^{๑๕} ที.สี.อ. (บาลี) ๔๐๓/๒๙๗.

^{๑๖} อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๗.

^{๑๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๑/๒๗., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑/๓๗.

- ๑) อาสวักขยญาณ อาศัยวิมุตติ^{๑๘} วิมุตติอาศัยวิราคะ^{๑๙}
- ๒) วิราคะอาศัยนิพพิทา^{๒๐} นิพพิทาอาศัยยถาภูตญาณทัสสนะ^{๒๑}
- ๓) ยถาภูตญาณทัสสนะอาศัยสมาธิ สมาธิอาศัยสุข
- ๔) สุขอาศัยปัสสัทธิ^{๒๒} ปัสสัทธิอาศัยปีติ
- ๕) ปีติอาศัยปราโมทย์ ปราโมทย์อาศัยศรัทธา
- ๖) ศรัทธาอาศัยทุกข์ ทุกข์อาศัยชาติ
- ๗) ชาติอาศัยภพ ภพอาศัยอุปาทาน
- ๘) อุปาทานอาศัยตันทา ตันทาอาศัยเวทนา
- ๙) เวทนาอาศัยผัสสะ ผัสสะอาศัยสฬายตนะ
- ๑๐) สฬายตนะอาศัยนามรูป นามรูปอาศัยวิญญาน
- ๑๑) วิญญานอาศัยสังขาร สังขารอาศัยอวิชชา

ทรงอุปมาให้ฟังว่าเหมือนฝนที่ตกลงบนยอดภูเขา น้ำย่อมไหลบ่าไปตามที่ลุ่มทำชอกภูเขา ลำธารและห้วยให้เต็ม เมื่อชอกภูเขา ลำธารและห้วยเต็มแล้ว ย่อม ทำบึงให้เต็ม เมื่อบึงเต็มแล้วก็ไหลไปสู่แม่น้ำน้อย เมื่อแม่น้ำน้อยเต็มก็ไหลไปสู่แม่น้ำใหญ่ จากแม่น้ำใหญ่ก็ไหลลงสู่มหาสมุทร ฉะนั้น เพื่อมองเห็นภาพได้ชัดเจนพึงดูแผนผัง ดังนี้ ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นมีดังนี้

สายดับทุกข์	สายเกิดทุกข์
ขยญาณ	อวิชชา
วิมุตติ	สังขาร
วิราคะ	วิญญาน
นิพพิทา	นามรูป
ยถาภูตญาณทัสสนะ	สฬายตนะ
สมาธิ	ผัสสะ
สุข	เวทนา

^{๑๘} วิมุตติ ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นด้วยอรหัตตผล ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๖๑.

^{๑๙} วิราคะ ในที่นี้หมายถึงมรรค คือ ธรรมเครื่องกำจัดกิเลส ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๖๑.

^{๒๐} นิพพิทา ในที่นี้หมายถึงนิพพิทาญาณ คือ ญาณที่พิจารณาเห็นสังขารว่ามีโทษจนเกิดความเบื่อหน่าย ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๖๑.

^{๒๑} ยถาภูตญาณทัสสนะ ในที่นี้หมายถึงญาณที่พิจารณาเห็นสังขารตามความเป็นจริง ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๖๒.

^{๒๒} ปัสสัทธิ คือธรรมที่สงบระงับความกระวนกระวาย อันเป็นปัจจัยแห่งความสุขที่เป็นเบื้องต้นแห่งสมาธิที่แน่วแน่ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒ /๒๓/๖๒.

ปัสสัทธิ	ตัณหา
ปีติ	อุปาทาน
ปราโมทย์	ภพ
ศรัทธา	ชาติ ^{๒๓}

(๔) กฬารชัตติยวรรค

กฬารชัตติยวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระกฬารชัตติยะ ชื่อวรรคตั้งตาม ชื่อของพระสูตรที่ ๒ ในวรรคนี้ ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมี ความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑ ภูตสูตร ว่าด้วยภูต พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คำว่า ภูตะ ในพระสูตรนี้หมายถึง ชันธ ๕^{๒๔} คือ พระผู้มีพระภาคทรงยกเอาปัญหาที่อชิตมาณพทูลถามพระองค์ ในปารายนวรรค^{๒๕} มาตรัสถามท่านพระสารีบุตรให้อธิบายความหมาย ปัญหาที่อชิตมาณพทูลถามนั้นว่า พระอรหันตชีณาสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม^{๒๖} และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิต ของพระอรหันตชีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้น ทรงยกปัญหานี้ตรัสถามถึง ๓ ครั้ง พระเถระก็ยังนิ่งอยู่ จากนั้นพระองค์จึง ตรัสถามว่า เธอเข้าใจภูตะว่าอย่างไร ท่านพระสารีบุตรจึงกราบทูลอธิบายว่า ภูตะ คือ ชันธ ๕ นี้ พระอรหันตชีณาสพผู้มีสังฆาตธรรม คือผู้เห็นภูตะตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่นภูตะนั้น เมื่อท่านกราบทูลอธิบาย จบลง พระผู้มีพระภาคได้ตรัสรับรองว่า ข้อความที่อธิบายนั้นถูกต้องแล้วเป็นต้น^{๒๗}

(๕) คหปติวรรค

คหปติวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยคหบดี ชื่อวรรคตั้งตามชื่อคหบดีที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้เรียกอนาถบิณฑิกคหบดี ในพระสูตรที่ ๑ ของวรรคนี้ ซึ่งมีพระสูตร ทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ เช่น

๑. ปัญจเวรภยสูตร ว่าด้วยภยเวร ๕ ประการ ได้แก่ ๑) ฆ่าสัตว์ ๒) ลักทรัพย์ ๓) ประพฤติผิดในกาม ๔) พุดเท็จ ๕) การเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความ

^{๒๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๓/๓๒., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓/๔๓.

^{๒๔} ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๖๙.

^{๒๕} ชุ.จ. (บาลี) ๓๐/๗/๕๒., ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๗/๖๒.

^{๒๖} สังฆาตธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรมที่พระอรหันตทั้งหลายได้รู้แล้ว เทียบเคียงไตร่ตรองแล้ว คือพระอรหันตทั้งหลายรู้แจ้งแทงตลอดสัจจะ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๖๘, ส.นิ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๑/๘๘.

^{๒๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๓๑/๔๖., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓/๕๙.

ประมาท พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่นาถปิณฑิกเศรษฐีว่า เมื่อ ภัยเวร ๕ ประการของ พระอริยสาวกสงบแล้ว พระอริยสาวกชื่อว่าประกอบด้วยธรรมที่เป็นองค์แห่ง โสดาปัตติผล ๔ ประการ คือ ๑) มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า ๒) มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระ ธรรม ๓) มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระสงฆ์ ๔) มีศีลบริสุทธิไม่ต่างพร้อย^{๒๘} ชื่อว่าประกอบด้วยฉาวย ธรรมอันประเสริฐ^{๒๙}

(๖)ทุกขวรรค

ทุกขวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยทุกข์ ชื่อวรรคตั้งตามเนื้อหาของพระสูตร ที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความ สำคัญ ดังนี้

๑.ปริวิมังสนสูตร ว่าด้วยการพิจารณา พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเวฬุวัน กรุงสาวัตถี คือ พระ ผู้มีพระภาคทรงแสดงวิธี การพิจารณาเพื่อความดับทุกข์โดยชอบแก่ภิกษุทั้งหลาย คือ ทรงให้ภิกษุ พิจารณาถึงความเกิด ความดับ และสาเหตุแห่งองค์ปัจจุสมุปบาท เมื่อภิกษุพิจารณาอย่างนี้จึงรู้ชัด ความเกิด ความดับและปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งขราและมรณะ ขาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ สฬายตนะ นามรูป วิญญาณ สังขาร และชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์โดยชอบ จากนั้น ทรงแสดงปัจจุสมุปบาทในลักษณะถามตอบ เช่นตรัสถามว่า เมื่อสังขารไม่มี เพราะสังขารดับ วิญญาณพึงปรากฏหรือ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ดำเนินอย่างนี้ เรื่อยไปจนจบ^{๓๐}

(๗)มหาวรรค

มหาวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระสูตรที่มีเนื้อหาสำคัญ ชื่อวรรคตั้งตามเนื้อหาสาระของ พระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตร มีความหมายและใจความสำคัญ เช่น

๑.อัสนฺตวาสุตร ว่าด้วยผู้ไม่ได้สดับ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้ มีพระภาคทรงแสดงว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้ฟัง^{๓๑} ปัจจุสมุปบาท ไม่สามารถนำตนให้หลุดพ้นได้ ส่วนอริย สาวกผู้ ได้สดับย่อมมณสิการปัจจุสมุปบาทโดยอุบายแยบคายในกายและจิตและรู้ชัดกฎ ปัจจุสมุป

^{๒๘} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๔๑/๖๖., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑/๘๓.

^{๒๙} ฉาวยธรรมอันประเสริฐ ในที่นี้หมายถึงปัจจุสมุปบาท และอริยมรรคมีองค์ ๘ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/ ๔๑/๘๓.

^{๓๐} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๕๑/๗๘., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๑/๙๙.

^{๓๑} ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ในที่นี้หมายถึงปุถุชนผู้เว้นจากการศึกษาเล่าเรียน การสอบถาม การวินิจฉัยใน ขันธ์ ธาตุ อายตนะ ปัจจยาการ และสติปัญฐานเป็นต้น ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๖๑/๑๑๑.

บาทว่า เพราะเหตุนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เป็นต้น^{๓๒}

๒. ปุตตมังสสูตร ว่าด้วยเนื่อบุตร พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอาหาร ๔ อย่าง พร้อมทั้งอุปมาให้เห็นชัดเจน ดังนี้ คือ

๑) กวฬิงการาหาร(อาหารคือคำข้าว) เปรียบเหมือนเนื่อบุตรที่สามิภรรยาบริโภคเพื่อข้ามทางกันดาร^{๓๓} เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้^{๓๔} อาหารด้วยอาการอย่างนี้ ก็เป็นอันกำหนดรู้ความยินดีในกามคุณ ๕ ได้

๒) ผัสสาหาร (อาหารคือผัสสะ) เปรียบเหมือนแมโคที่ไม่มีหนังหุ้ม ไปยืนอยู่ที่ไหน ๆ ก็ถูกสัตว์และแมลงต่าง ๆ รบกวน เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้ผัสสาหาร ด้วยอาการอย่างนี้ก็จะกำหนดรู้เวทนา ๓^{๓๕} ได้

๓) มโนสัญเจตนาหาร(อาหารคือมโนสัญเจตนา) เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ลึกกว่าชั้วคน เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ไม่มีเปลว ไม่มีควัน เป็นสิ่งที่น่ากลัว เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้มโนสัญเจตนาหารด้วยอาการอย่างนี้ก็เป็นอันกำหนดรู้ตัณหา ๓^{๓๖} ได้

๔) วิญญาณาหาร(อาหารคือวิญญาณ) เปรียบเหมือนนักโทษที่ถูกประหารชีวิตด้วยหอก ๓๐๐ เล่ม เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้วิญญาณาหารด้วยอาการอย่างนี้ ก็เป็นอันกำหนดรู้นามรูปได้ เมื่อกำหนดรู้นามรูปได้แล้ว อริยสาวกก็ไม่มิจกที่จะพึงทำไปยิ่งกว่านี้^{๓๗}

^{๓๒} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๖๑/๙๑., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๑/๑๑๕.

^{๓๓} ทางกันดาร ในที่นี้หมายถึงทางที่ข้ามยากและมีภัย ๕ อย่าง คือ (๑) ภัยจากโจร (๒) ภัยจากสัตว์ร้าย (๓) ภัยจากอมนุษย์ เช่น พวักยักษ์ (๔) ภัยเพราะไม่มีน้ำ (๕) ภัยเพราะอาหารน้อย ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๖๓/๑๑๘.

^{๓๔} กำหนดรู้ ในที่นี้หมายถึงกำหนดรู้ด้วยปริยญา ๓ อย่าง คือ (๑) ญาตปริยญา การกำหนดรู้ขั้นรู้จัก (๒) ตีรณปริยญา การกำหนดรู้ขั้นพิจารณา (๓) ปหานปริยญา การกำหนดรู้ขั้นละ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๖๓/๑๒๔.

^{๓๕} เวทนา ๓ ได้แก่ (๑) สุขเวทนา ความรู้สึกเป็นสุข (๒) ทุกขเวทนา ความรู้สึกเป็นทุกข์ (๓) อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกเฉย ๆ หรือเรียกว่าอุเบกขาเวทนา ที่อริยสาวกกำหนดรู้ด้วยปริยญา ๓ ในผัสสาหารที่กำหนดรู้แล้ว ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๖๓/๑๒๗.

^{๓๖} ตัณหา ๓ ได้แก่ (๑) กามตัณหา(ความทะยานอยากในกาม) (๒) ภวตัณหา(ความทะยานอยากในภพ) (๓) วิภวตัณหา(ความทะยานอยากในวิภพ) ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๖๓/๑๒๘.

^{๓๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๖๓/๙๕., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๓/๑๑๙.

(๘) สมณพราหมณวรรค

สมณพราหมณวรรค แปลว่า หมวคว่าด้วยสมณพราหมณ์ ชื่อวรรคตั้งตาม ชื่อของพระสูตรที่ ๑ และตามเนื้อหาสาระของพระสูตรทุกสูตร ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๑๑ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญเช่น

๑. ขรามรณสูตร ว่าด้วยขราและมรณะ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สมณพราหมณ์ไม่รู้ขราและมรณะ ไม่รู้ความเกิด ความดับ และปฏิบัติที่ให้ถึงความดับ แห่งขราและมรณะ จึงไม่จัดว่าเป็นสมณพราหมณ์ และไม่สามารถบรรลุประโยชน์ที่แท้จริงของตนได้^{๓๗๘}

ส่วนในพระสูตรที่เหลือมีชาติสูตรเป็นต้น แต่ละสูตรมีเนื้อหา คล้ายกันกับขรามรณสูตร ต่างแต่องค์ธรรม คือเปลี่ยนจากขราและมรณะเป็นองค์ปฏิบัติสมุบบาทที่เป็นชื่อสูตรเท่านั้น ตั้งแต่พระสูตรที่ ๒ ถึงพระสูตรที่ ๑๑ เป็น พระสูตรยกกล่าวถึงสมณพราหมณ์ผู้ไม่รู้ความเกิด ความดับ และปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งชาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ สฬายตนะ นามรูป วิญญาณ และสังขาร ไม่จัดว่าเป็นสมณพราหมณ์ และไม่สามารถบรรลุประโยชน์ที่แท้จริงของตนได้

(๙) อันตรเปยยาลวรรค

อันตรเปยยาลวรรค แปลว่า หมวคว่าด้วยพระสูตรที่มีเนื้อความละไว้ในระหว่าง ชื่อวรรคตั้งตามลักษณะของพระสูตรทั้งหมดที่ละไว้ มีพระสูตรทั้งหมด ๒๑ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑. สัตถุสูตร ว่าด้วยศาสดา พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเกี่ยวกับบุคคล ผู้ไม่รู้ความเกิด ความดับ และปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งขราและมรณะ เป็นต้นก็พึงแสวงหาศาสดาเพื่อรู้ความเกิด ความดับ และปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งขรา และมรณะ เป็นต้น^{๓๗๙}

ส่วนในพระสูตรที่เหลือมีสิกขาสูตรเป็นต้น พระสูตรที่ ๒-๑๒ นี้ท่านจัดเป็นอีกหมวคหนึ่ง โดยจัดสิกขาสูตรเป็นหลัก จัดพระสูตรอีก ๑๐ สูตรเป็นสูตรย่อย รวมเป็น ๑๑ สูตร สาระสำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๑ สูตรกล่าวถึงบุคคลไม่รู้เห็นขราและมรณะตามความเป็นจริงก็พึงทำ การศึกษา ทำความเพียร ความพอใจ ความอดุสาหะ ความเพียรไม่ถอยกลับ ความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรอย่างกล้าหาญ ความเพียรติดต่อ มีสติมีสัมปชัญญะ มีความไม่ประมาท เพื่อรู้ขราและมรณะนี้ตามความเป็นจริง^{๓๘๐}

^{๓๗๘} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๗๑/๑๒๕., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๗๑/๑๕๕.

^{๓๗๙} ที.สี. (บาลี) ๑๖/๗๓/๑๒๕., ที.สี. (ไทย) ๑๖/๗๓/๑๕๗.

^{๓๘๐} ที.สี. (บาลี) ๑๖/๗๓/๑๒๗., ที.สี. (ไทย) ๑๖/๗๓/๑๕๙.

๓. เนื้อหาสาระสำคัญในอภิสมยสังยุต

อภิสมยสังยุตมี ๑๑ สูตร คำว่า อภิสมย มีวิเคราะห์ว่า อภิสมเณติ เอเตนาติ อภิสมโย อากาโรเป็นเครื่องถึงเฉพาะ (อภิ+สํ บทหน้า อี ชาติ ในความหมายว่าถึง เป็นไป อ ปัจจัย แปลง นิคคหิตเป็น ม อี เป็น ย หรือว่า อภิมุขภาเวน สมมา ตํ ตํ เอติ คจฺจติ พุชฺชตีติ อภิสมโย การบรรลุถึงสภาวะนั้นๆ โดยเผชิญหน้าโดยชอบ (เหมือนวิเคราะห์ต้น)^{๔๑} อภิสมย + สังยุต = อภิสมยสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องการตรัสรู้ธรรม หมายถึง การบรรลุธรรมเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และมีคุณค่าต่อสรรพสัตว์ เป็นการประมวลเรื่องเกี่ยวกับการตรัสรู้^{๔๒} ไม่มีการจัดแบ่งเป็นวรรค มีพระสูตรทั้งหมด ๑๑ สูตร^{๔๓} ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑.นขลิขาสสูตร ว่าด้วยฝุ่นติดปลายเล็บ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่าความทุกข์ของพระอริยสาวกที่หมดสิ้นไปนั้นมีมาก ความทุกข์ที่เหลือมีน้อยเหมือนฝุ่นที่ติดปลายพระนขาที่แผ่นดิน ดังนั้นการตรัสรู้ธรรม การได้ธรรมจักขุจึงมีประโยชน์ในการกำจัดทุกข์โดยแท้^{๔๔}

๒.โปกขรณีสสูตร ว่าด้วยสระโปกขรณี พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่าความทุกข์ของพระอริยสาวกที่หมดสิ้นไปนั้นมีมาก ความทุกข์ที่เหลือมีน้อยเหมือน น้ำในสระโปกขรณีกับน้ำที่บุรุษใช้ปลายนิ้ววิดขึ้นมา^{๔๕}

๒.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในชาตสังยุต

ชาตสังยุตมี ๓๙ สูตร คำว่า ชาตฺ มีวิเคราะห์ว่า อตฺตโน ภาวํ ชาเรตีติ ชาตฺ สิ่งที่คงสภาพของตนไว้ (ชาตฺ ในความหมายว่าทรงไว้ ตฺ ปัจจัย หรือ มูลฺ ชาเรตีติ ชาตฺ สิ่งที่ทรงไว้ซึ่งมูลค่า (เหมือนวิเคราะห์ต้น) หรือว่า สกตถมปิ อตถาติสยโยคโต ปรมตถมปิ ชาเรตีติ ชาตฺ สิ่งที่ยังคงประโยชน์ของตนไว้บ้าง ของผู้อื่นไว้บ้าง (เหมือนวิเคราะห์ต้น)^{๔๖} ชาตฺ + สังยุต = ชาตฺสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องชาตฺ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับชาตฺ ความต่างแห่งชาตฺทั้งหลาย ยกเว้นสูตรแรกที่กล่าวถึงเหตุเกิดวิตก ๓ นอกนั้นว่าด้วยเรื่องคนที่มีชาตฺเป็นพื้นจิตใจเหมือนกันย่อมคบหาสมาคมกันได้ง่าย

^{๔๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๔๑.

^{๔๒} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๔.

^{๔๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** หน้า (๓๑)

^{๔๔} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๗๔/๑๒๙., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๗๔/๑๖๑.

^{๔๕} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๗๕/๑๒๙., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๗๕/๑๖๒.

^{๔๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๓๓๖.

เช่น คนทุศีลกับคนทุศีล คนมีศีลกับคนมีศีล^{๔๗} มีพระสูตรทั้งหมด ๓๙ สูตร จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๔ วรรค โดยวรรคที่ ๑ กับวรรคที่ ๔ มีวรรคละ ๑๐ สูตร วรรคที่ ๒ มี ๑๒ สูตร วรรค ที่ ๓ ชื่อ กัมมปถวรรคมี ๗ สูตร^{๔๘} ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) นานัตตวรรค

นานัตตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยความต่าง ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมาย และใจความสำคัญ ดังนี้

๑. ธาตุนานัตตสูตร ว่าด้วยความต่างแห่งธาตุ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกธาตุต่าง ๆ ออกเป็น ๖ หมวด รวมเป็น ๑๘ ธาตุ เรียกว่าธาตุ ๑๘ คือ

๑) จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ(๒) โสตรธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญานธาตุ(๓) ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญานธาตุ(๔) ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญานธาตุ(๕) กายธาตุ โภจวิญญานธาตุ กายวิญญานธาตุ

๖) มโนธาตุ ธัมมธาตุ มโนวิญญานธาตุ^{๔๙}

๒. พาหิรผัสสนานัตตสูตร ว่าด้วยความต่างแห่งผัสสะเพราะอาศัยธาตุภายนอก พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงความต่างแห่งผัสสะเพราะอาศัยธาตุ ภายนอกเช่น รูปสัญญาเกิดขึ้นเพราะอาศัยรูปธาตุ รูปสัมผัสกับปะเกิดขึ้นเพราะอาศัยรูปสัญญา รูปสัมผัส เกิดขึ้นเพราะอาศัยรูปสัมผัสกับปะ รูปสัมผัสสชาเวทนาเกิดขึ้นเพราะอาศัยรูปสัมผัส รูปฉันทะเกิดขึ้น เพราะอาศัยรูปสัมผัสสชาเวทนา รูปปริพาหะเกิดขึ้นเพราะอาศัยรูปฉันทะ รูปปริเยสนาเกิดขึ้นเพราะ อาศัยรูปปริพาหะ รูปลาภะเกิดขึ้นเพราะอาศัยรูปปริเยสนา แม้สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โภจวิญญานสัญญา และธัมมสัญญาก็ เกิดโดยอาการอย่างเดียวกัน^{๕๐}

(๒) ทุติยวรรค

ทุติยวรรค แปลว่า หมวดที่ ๒ ซึ่งวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตร ทั้งหมด ๑๒ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญเช่น

๑. สัตตธาตุสูตร ว่าด้วยธาตุ ๗ พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรง แสดงธาตุ ๗ ประการ คือ

^{๔๗} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๗.

^{๔๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า (๓๒)

^{๔๙} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๘๕/๑๓๖., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๘๕/๑๖๙.

^{๕๐} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๘๓/๑๔๑., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๘๓/๑๗๖.

- ๑) อากาศธาตุ^{๕๑} อาศัยความมืดจึงปรากฏ
- ๒) สุกธาตุ^{๕๒} อาศัยความไม่งามจึง ปรากฏ
- ๓) อากาสนัญญายตนธาตุ^{๕๓} อาศัยรูปสมบัติจึงปรากฏ
- ๔) วิญญาณัญญายตนธาตุ^{๕๔} อาศัยอากาสนัญญายตนธาตุจึงปรากฏ
- ๕) อากิญจัญญายตนธาตุ^{๕๕} อาศัยวิญญาณัญญายตนธาตุจึงปรากฏ
- ๖) เนวสัญญานาสัญญายตนธาตุ^{๕๖} อาศัยอากิญจัญญายตนธาตุจึงปรากฏ
- ๗) สัญญาเวทิตนโรธธาตุ^{๕๗} อาศัยนิโรธสมบัติ จึงปรากฏ^{๕๘}

(๓) กัมมพลวรรค

กัมมพลวรรค แปลว่า หมวตว่าด้วยกรรมพล ซึ่งอรรถที่ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีพระสูตรทั้งหมด ๗ สูตร แต่ละสูตรมีความหมาย และใจความสำคัญ ดังนี้

๑.อสมาทิตสูตร ว่าด้วยสัตว์ผู้มีจิตไม่มั่นคง พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายคบค้าสมาคมกันโดยธาตุอย่างเดียวกัน คือ ๑) สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีศรัทธา คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีศรัทธา ๒) สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีหิริ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีหิริ ๓) สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีโอตตปะปะ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มี

^{๕๑} อากาศธาตุ ในที่นี้หมายถึงธาตุคือแสงสว่าง ซึ่งเป็นชื่อของอาโลกกสิณ ได้แก่ ฌานพร้อมทั้งอารมณ์ที่ทำให้ ปีติเกิดขึ้น เพราะบริกรรมโดยเพ่งแสงสว่างเป็นอารมณ์ อากาศธาตุอาศัยความมืดจึงปรากฏได้ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๙๕/๑๕๑.

^{๕๒} สุกธาตุ ในที่นี้หมายถึงฌานพร้อมทั้งอารมณ์ที่เกิดขึ้น เพราะบริกรรมโดยเพ่งสุกกสิณ สุกธาตุอาศัยความไม่งามจึงปรากฏได้ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๙๕/๑๕๑.

^{๕๓} อากาสนัญญายตนธาตุ ในที่นี้หมายถึงธาตุที่กำหนดอากาศ คือความว่างอันหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ เป็นขั้นที่ ๑ ของอรุพฌาน อากาสนัญญายตนธาตุอาศัยรูปสมบัติจึงปรากฏได้ ขุ.ม.อ. (บาลี) ๗/๙๖.

^{๕๔} วิญญาณัญญายตนธาตุ ในที่นี้หมายถึงธาตุที่กำหนดวิญญาณเป็นอารมณ์ วิญญาณัญญายตนธาตุอาศัย อากาสนัญญายตนสมบัติจึงปรากฏได้ ขุ.ม.อ. (บาลี) ๗/๙๗.

^{๕๕} อากิญจัญญายตนธาตุ ในที่นี้หมายถึงธาตุที่กำหนดความไม่มีอะไรเหลือเป็นอารมณ์ อากิญจัญญายตนธาตุ อาศัยวิญญาณัญญายตนสมบัติจึงปรากฏได้ ขุ.ม.อ. (บาลี) ๗/๙๗.

^{๕๖} เนวสัญญานาสัญญายตนธาตุ ในที่นี้หมายถึงธาตุที่เข้าถึงภาวะที่มีสัญญาก็มีไข ไม่มีสัญญาก็มีไข เนวสัญญานาสัญญายตนธาตุอาศัยอากิญจัญญายตนสมบัติจึงปรากฏได้ ขุ.ม.อ. (บาลี) ๗/๙๗.

^{๕๗} สัญญาเวทิตนโรธธาตุ ในที่นี้หมายถึงความดับขั้น ๔ ขั้น เป็นชื่อของนิโรธสมบัติ สัญญาเวทิตนโรธธาตุอาศัยนิโรธสมบัติจึงปรากฏได้ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๙๕/๑๕๒.

^{๕๘} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๙๕/๑๔๓., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๙๕/๑๘๐.

มีโอดตบปะ ๔) สัตว์ทั้งหลายผู้มีจิตไม่มั่นคง^{๕๙} คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีจิตไม่มั่นคง ๕) สัตว์ทั้งหลายผู้มีปัญญาทราม คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีปัญญาทราม

และตรัสว่า ๑) สัตว์ทั้งหลายผู้มีศรัทธา คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีศรัทธา ๒) สัตว์ทั้งหลายผู้มีหิริ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีหิริ ๓) สัตว์ทั้งหลายผู้มีโอดตบปะ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีโอดตบปะ ๔) สัตว์ทั้งหลายผู้มีจิตมั่นคง คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีจิตมั่นคง ๕) สัตว์ทั้งหลายผู้มีปัญญา คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีปัญญา^{๖๐}

๒.ปัญญาสิกขาบทสูตร ว่าด้วยสัตว์ผู้มีศีล ๕ พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายคบค้าสมาคมกันโดยธาตุอย่างเดียวกัน คือ ๑) สัตว์ทั้งหลายผู้ฆ่าสัตว์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ฆ่าสัตว์ ๒) สัตว์ทั้งหลายผู้ลักทรัพย์คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ลักทรัพย์ ๓) สัตว์ทั้งหลายผู้ประพฤตินิคมในกาม คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ประพฤตินิคมในกาม ๔) สัตว์ทั้งหลายผู้พูดเท็จ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้พูดเท็จ ๕) สัตว์ทั้งหลายผู้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

และตรัสว่า ๑) สัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๒) ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓) สัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการประพฤตินิคมในกามคบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการประพฤตินิคมในกาม ๔) สัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕) สัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท^{๖๑}

(๔) จตุตถวรรค

จตุตถวรรค แปลว่า หมวดที่ ๔ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับอันเป็นสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ซึ่งกล่าวถึงธาตุ ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

^{๕๙} จิตไม่มั่นคง ในที่นี้หมายถึงจิตที่ปราศจากอุปปารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๗/๑๖๑.

^{๖๐} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๐๗/๑๕๙., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐๗/๑๘๗.

^{๖๑} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๐๘/๑๖๐., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐๘/๒๐๑.

๑. จตุธาตुสูตร ว่าด้วยธาตุ ๔ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธาตุ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ปฐวีธาตุ ๒) อาโปธาตุ ๓) เตโชธาตุ ๔) วาโยธาตุ^{๖๒}

๒. อุปปาทสูตร ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งธาตุ ๔ เป็นทุกข์ พระสูตรเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ และความบังเกิดแห่งธาตุ ๔ ประการว่า ภิภษุทั้งหลาย

๑) ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งปฐวีธาตุ นี่เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

๒) ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งอาโปธาตุ

๓) ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งเตโชธาตุ ...

๔) ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งวาโยธาตุ นี่เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

และตรัสว่าภิภษุทั้งหลาย

๑) แต่ความดับ ความระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งปฐวีธาตุ นี่เป็นความดับแห่งทุกข์ ความระงับโรค ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ

๒) ความดับ ความระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งอาโปธาตุ...

๓) ความดับ ความระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งเตโชธาตุ...

๔) ความดับ ความระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งวาโยธาตุ นี่เป็นความดับแห่งทุกข์ ความระงับโรค ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ^{๖๓}

๒.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในอนมตคคสังยุต

อนมตคคสังยุตมี ๒๐ สูตร คำว่า อนมตคคสังยุต มีวิเคราะห์ว่า อนมตคคโคยฺ ภกฺขเว สัสสโร, ปุพฺพา โภภฺนิ น ปณฺญาติ.แยกเป็น (๑) อนุ + น + มต + อคค (๒) น + อมตคค. อ เป็น ตัพ ภาวะไม่มี อันไม่มีที่สุด, อันไม่มีกำหนด, อันมีเบื้องต้นและเบื้องปลายอันใครๆ รู้ไม่ได้อันไม่ปรากฏ (สังสารวัฏ)^{๖๔} อนมตคค + สังยุต = อนมตคคสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องสังสารวัฏอันมีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับสังสารวัฏ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงให้ภิภษุทั้งหลายเห็นชัดโดยเปรียบเทียบกับแผ่นดิน ภูเขาเป็นต้น เนื้อหากล้ายกัน แต่ละสูตรก็สนับสนุนและ

^{๖๒} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๑๔/๑๖๓., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๑๔/๒๐๖.

^{๖๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๒๐/๑๖๘., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๐/๒๒๑.

^{๖๔} กองการจัดแปล, ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๖.

อธิบายกันเองเพื่อให้แจ่มแจ้งขึ้น^{๖๕} มีพระสูตรทั้งหมด ๒๐ สูตร จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๒ วรรค แต่ละวรรคมีจำนวนพระสูตร ๑๐ สูตร^{๖๖} เช่น

(๑)ปฐมวรรค

ปฐมวรรค แปลว่า หมวดที่ ๑ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑.ติณกัฏฐสูตร ว่าด้วยหญ้าและท่อนไม้ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า สังสารวัฏอันมีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ทรงเปรียบเทียบว่า แม้จะเอาหญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ในชมพูทวีปมารวมกันแล้วทำเป็นมัด ๆ มัดละ ๔ นิ้ว โดยสมมติแต่ละมัดว่าเป็นมารดาบิดา จนกระทั่งไปไม้เหล่านั้นหมดไป ก็ไม่สามารถ นับมารดาบิดาเหล่านั้นได้ครบ เพราะสังสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลาย ไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาทิดขวาง ตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไปอุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้น เธอทั้งหลายเสวยความทุกข์ ได้รับความลำบากได้รับความพินาศเต็มป่าช้า^{๖๗} เป็นเวลายาวนาน ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละจึงควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง^{๖๘}

๒.ปฐวีสูตร ว่าด้วยแผ่นดิน พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า สังสารวัฏอัน มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ทรงเปรียบเทียบกับแผ่นดินว่า แม้จะเอาแผ่นดิน มาปั้นเป็นก้อนเท่ากับเมล็ดกระเบา จนกระทั่งแผ่นดินนั้นหมดไป ก็ไม่สามารถนับมารดาบิดาเหล่านั้นได้ครบ^{๖๙}

(๒)ทุติยวรรค

ทุติยวรรค แปลว่า หมวดที่ ๒ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญเช่น

^{๖๕} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๘.

^{๖๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า (๔๒)

^{๖๗} เต็มป่าช้า ในที่นี้ หมายถึงซากศพของเหล่าสัตว์ที่ตายแล้ว มีมากมาย ทับถมกันอยู่ในป่าช้า หรือ เต็ม

แผ่นดิน ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๔/๑๗๖.

^{๖๘} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๒๔/๑๗๓., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๔/๒๑๖.

^{๖๙} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๒๕/๑๗๓., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๕/๒๑๖.

๑. **ทศกศสูตร** ว่าด้วยผู้มีความทุกข์ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ภิกษุพิจารณาความทุกข์ในสังสารวัฏที่สัตว์ทั้งหลายได้รับ และตรัสว่าแม้พระองค์ก็เคยเสวยความทุกข์มาแล้ว^{๗๐}

๒. **มาตุสูตร** ว่าด้วยผู้เคยเป็นมารดา พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า สัตว์ทั้งหลายผู้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ไม่มีเลยที่จะไม่เคยเป็นมารดากัน^{๗๑}

๓. **ปิตุสูตร** ว่าด้วยผู้เคยเป็นบิดา พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า สัตว์ทั้งหลาย ผู้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ไม่มีเลยที่จะไม่เคยเป็นบิดากัน^{๗๒}

๒.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในกัสสปสังยุต

กัสสปสังยุตมี ๑๓ สูตร คำว่า กัสสป มีวิเคราะห์ว่า กสสปพราหมณียา อปจจํ กสสโป ผู้เป็นเหล่าก่อนแห่งนางกัสสปพราหมณี (กสสป บทหน้า ฌาน ปัจจย ^{๗๓} กัสสป + สังยุต = กัสสปสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพระมหากัสสปะ หมายถึงเรื่องราวเกี่ยวกับท่านพระมหากัสสปะที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายฟังบ้าง ท่านพระมหากัสสปะเล่าเองบ้าง ส่วนมากเกี่ยวกับคุณธรรมและการประพฤติปฏิบัติของท่าน เช่น ท่านพระมหากัสสปะเป็นผู้สันโดษในปัจจย ๔ และถืออุตุงควัตรเป็นประจำ ทรงแนะนำให้พระสงฆ์เอาแบบอย่างเช่น สันโดษ ความไม่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ รวมถึงข้อเสนอของพระมหากัสสปะ เพื่อให้พระผู้มีพระภาคเจ้าปรับปรุงข้อปฏิบัติของพระสาวกทั้งหลาย^{๗๔} มีพระสูตรทั้งหมด ๑๓ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ^{๗๕} เช่น

๑. **สันตมฺหฺรสูตร** ว่าด้วยความสันโดษ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญ ท่านพระมหากัสสปะว่าเป็นผู้มีความสันโดษด้วยปัจจย ๔ คือ ๑) จิวร ๒) ปินชบาต ๓) เสนาสนะ ๔) คีลานปัจจยเภสัชบริวาร ไม่หลงติดใจในปัจจย ๔ มองเห็นโทษ และใช้ปัจจย ๔ อย่างรู้คุณค่าด้วยปัญญา ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตามท่านพระมหากัสสปะ^{๗๖}

^{๗๐} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๓๔/๑๗๙., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๔/๒๒๕.

^{๗๑} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๓๗/๑๘๑., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๗/๒๒๗.

^{๗๒} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๓๘/๑๘๒., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๘/๒๒๘.

^{๗๓} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๗๒๒.

^{๗๔} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๘.

^{๗๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** หน้า (๔๕)

^{๗๖} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๔๔/๑๗๖., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๔/๒๓๓.

๒.โอนตดับปฐูตร ว่าด้วยความไม่สะดุ้งกลัว พระสูตรเกิดขึ้นที่อสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี คือ ท่านพระมหากัสสปะกับ ท่านพระสารีบุตรสนทนาธรรมเกี่ยวกับบุคคล ๒ ประเภท คือ

- ๑) บุคคลผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีความสะดุ้งกลัวบาป เป็นผู้ไม่ควรเพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน
- ๒) บุคคล ผู้มีความเพียร มีความสะดุ้งกลัวบาป จึงเป็นผู้ควรเพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๗๗}

สรุปว่า ภิกษุเป็นผู้มีความเพียรเครื่องเผากิเลส มีความสะดุ้งกลัว เป็นผู้ควรเพื่อตรัสรู้ ควรเพื่อนิพพาน ควรเพื่อบรรลุลุธรรมอันเกษมจากโยคะ^{๗๘} อย่างยอดเยี่ยมเป็นอย่างนี้

๒.จีวรสูตร ว่าด้วยจีวร พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ คือ ท่านพระมหากัสสปะถามพระอานนท์เกี่ยวกับการบัญญัติสิกขาบทว่าด้วยการขบฉันในตระกูล ๓ หมวด^{๗๙} ไว้เพื่อประโยชน์อะไร พระอานนท์ตอบว่า เพื่อประโยชน์ ๓ ประการ คือ ๑). เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๒). เพื่อความอยู่ผาสุกของเหล่าภิกษุผู้มีศีลตั้งงาม ๓). เพื่ออนุเคราะห์ตระกูล มิให้เหล่าภิกษุผู้ปรารถนาช่วยอาศัยพวกพ้องทำลาย สงฆ์ให้แตกกัน

จากนั้นท่านพระมหากัสสปะได้สอนพระอานนท์และสหวิหิกาทิกของท่าน ในทำนอง ว่ายังเป็นเด็กหนุ่ม^{๘๐} ไม่คุ้มครองอินทรีย์ ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ไม่ปรารถนาคความเพียร เทียบเหยียบย่ำข้าวกล้า เบียดเบียนตระกูลทั้งหลาย

ภิกษุณีชื่ออุลลันทาไม่พอใจที่ท่านพระมหากัสสปะกล่าววรุกรานพระอานนท์ เช่นนั้น จึงกล่าวว่าท่านพระมหากัสสปะเคยเป็นอัญเดียร์ถีย์ จึงได้กล่าวหาพระอานนท์

ท่านพระมหากัสสปะจึงบันลือสีหนาทเล่าเรื่องตั้งแต่ท่านออกบวชตั้งใจอุทิศต่อพระอรหันต์ จนกระทั่งเดินทางมาพบพระผู้มีพระภาคที่ประทับอยู่พหุปุตตเจดีย์ระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา ได้รับอนุญาตให้อุปสมบทในพระพุทธศาสนาด้วยพระโอวาท ๓ ประการ คือ

- ๑) ให้ตั้งหิริโอตตปปะอย่างแรงกล้า ในพระเถระ พระมัชฌิมะ และพระนวกะ

^{๗๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๔๕/๑๘๗., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๕/๒๓๔.

^{๗๘} โยคะ ในที่นี้หมายถึง สภาวะอันประกอบสัตว์ไว้ในภพมี ๔ ประการ คือ (๑) กามโยคะ (โยคะคือกาม)(๒) ภวโยคะ (โยคะ คือภพ) (๓) ทิฏฐิโยคะ (โยคะ คือทิฏฐิ) (๔) อวิชาโยคะ (โยคะ คืออวิชา) ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๒/๒๐๕.

^{๗๙} การขบฉัน ๓ หมวด ในที่นี้หมายถึงการขบฉันในโภชนวรรค สิกขาบทที่ ๑, ๒, ๓ แต่ในที่นี้พระมหากัสสปะกล่าวหมายเอาสิกขาบทที่ ๒ คือ คณโภชนสิกขาบท ว่าด้วยการฉันโภชนะเป็นคณะ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๑๘๙.

^{๘๐} เด็กหนุ่ม ในที่นี้หมายถึงภิกษุผู้มีพรรษา ๑ หรือพรรษา ๒ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๕/๑๘๙.

๒) ให้ตั้งใจฟังธรรมที่เป็นกุศล ไตร่ตรองด้วยปัญญาแล้วนำไปปฏิบัติจนเกิดประโยชน์

๓) พิจารณากายคตาสติที่ประกอบด้วยความยินดี^{๘๑} อยู่เสมอ

พระมหากัสสปะกล่าวว่า ผมเป็นหนี้บริโภค^{๘๒} ก้อนข้าวของราชภู่ถึง ๑ สัปดาห์ ในวันที่ ๘ นับจากวันที่ได้รับพระโอวาทนั้น ก็บรรลอรุหัตตผล นอกจากนี้แล้วก็ได้เคยถวายผ้าสังฆาฏิแต่พระผู้มีพระภาค และพระผู้มีพระภาคได้ทรงประทานผ้าปานบังสุกุลของพระองค์แก่ท่าน ในด้านคุณวิเศษก็ได้รับการยกย่องสรรเสริญจาก พระผู้มีพระภาคว่ามีเท่ากับพระองค์ และสามารถทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ดังนั้นจึงไม่ควรเข้าใจผิดในคุณวิเศษเหล่านี้^{๘๓}

๓.ปรัมมรณสูตร ว่าด้วยตถาคตตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิด พระสูตรเกิดขึ้นที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงสาวัตถี คือ ท่านพระมหากัสสปะสนทนารธรรมกับพระสารีบุตร โดยพระสารีบุตรเป็นผู้ถามท่านพระมหากัสสปะเกี่ยวกับอตตะ (ตัวตน) ตั้งเป็นคำถามได้ ๔ ประเด็น คือ

๑) ตถาคต^{๘๔} ตายแล้ว เกิดอีกหรือ

๒) ตถาคตตายแล้ว ไม่เกิดอีกหรือ

๓) ตถาคตเกิดอีก และไม่เกิดอีกหรือ

๔) ตถาคตเกิดอีกก็มีใช่ ไม่เกิดอีกก็มีใช่หรือ

ท่านพระมหากัสสปะตอบว่า ปัญหาเหล่านี้พระผู้มีพระภาคไม่ทรงตอบ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งการประพัตติพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด สงบระงับ ตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน ปัญหา ที่พระองค์ทรงตอบคือ ทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และปฏิบัติทำให้ถึงความดับทุกข์ เพราะธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพัตติพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด สงบระงับ ตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน^{๘๕}

^{๘๑} ประกอบด้วยความยินดี ในที่นี้หมายถึงกายคตาสติที่ประกอบด้วยความสุขที่เกิดจากปฐมฌาน ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๒๒๑.

^{๘๒} บริโภค มี ๔ อย่าง คือ (๑) เถยยบริโภค บริโภคอย่างขโมย เช่น ภิกขุทุศีลบริโภค (๒) อธิณ บริโภค บริโภคอย่างเป็นหนี้ เช่น การบริโภคของภิกขุผู้มีศีล แต่ไม่พิจารณาในเวลาบริโภค (๓) ทายัชชบริโภค บริโภคอย่างเป็นทายาท เช่น การบริโภคของพระเสขะ ๗ จำพวก (๔) สามีบริโภค การบริโภคอย่างเป็นเจ้าของ หมายถึงการบริโภคของพระชินาสพ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๔/๒๒๑, วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๙/๔๕-๔๖.

^{๘๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕๔/๒๐๘., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๖.

^{๘๔} ตถาคต ในที่นี้เป็นคำที่ลัทธิอื่น ๆ ใช้กันมาก่อนพุทธกาล หมายถึงอตตะ ไม่ได้หมายถึงพระพุทธรเจ้า อนึ่งอรรถกถาหมายถึง สัตตะ (Being) ที่.ส.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๑๐๘, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๖/๑๙๐.

^{๘๕} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕๕/๒๑๒., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๕/๒๖๐.

๒.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในलगการสังยุต

लगการสังยุตมี ๔๓ สูตร คำว่า लग อันได้, การได้, สภาวะอันบุคคลพึงได้, ไทยธรรมอันบุคคลย่อมได้ लग มาจาก ลม ธาตุ ณ ปัจจัย คำว่า लग ไทย มีวิเคราะห์ว่า ลมกตติ ลาโก^{๘๖} คำว่า สกการ มาจาก ส บทหน้า กร ธาตุ ณ ปัจจัย ซ้อน ก พุทธิ อ ที่ ส เป็น อา. สกการ การเคารพ , การนับถือ,การยกย่อง, การบูชา, สักการะ, เครื่องสักการะ คือวัตถุที่นำมาแสดงความเคารพ มี ๓ สิ่งคือ ดอกไม้ รูป เทียน.มีวิเคราะห์ว่า สกกจจ กตพิโพ ทาทพิโพติ สกกาโร อากการที่ทำความเคารพ^{๘๗} लग+สักการ+สังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเกี่ยวกับलगการะ หมายถึงประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับलगการะและความสรรเสริญที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ว่า เป็นสิ่งทารุณ เผ็ดร้อน หยาดคาย และเป็นอันตรายต่อการบรรลุธรรมเช่น เปรียบเทียบผู้ติดलगการะเหมือนเต่าถูกมัด เหมือนแกะถูกหนามเกี่ยว เหมือนถูกยิงด้วยลูกศร^{๘๘} มีพระสูตรทั้งหมด ๔๒ สูตร จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๔ วรรค วรรคที่ ๑-๓ มีวรรคละ ๑๐ สูตร ส่วนวรรคที่ ๔ มี ๑๒ สูตร^{๘๙} เช่น

(๑) ปฐมวรรค

ปฐมวรรค แปลว่า หมวดที่ ๑ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑.ทารุณสูตร ว่าด้วยलगการะและความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ๑) लग^{๙๐} ๒) สักการะ^{๙๑} ๓) ความสรรเสริญ^{๙๒} เป็นสิ่งทารุณ เผ็ดร้อน หยาดคาย และเป็นอันตรายต่อการบรรลุธรรมซึ่งภิกษุทั้งหลายจะต้องละให้ได้ เพื่อไม่ให้ ครอบงำจิต^{๙๓}

^{๘๖} พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปณโย ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาบาลีใหญ่ (บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด : นนทบุรี ๒๕๕๙), หน้า ๑๘๒.

^{๘๗} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๘๖๑.

^{๘๘} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, คำบรรยายพระไตรปิฎก, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๘.

^{๘๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า (๕๐)

^{๙๐} लग ในที่นี้หมายถึงปัจจัย ๔ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗/๒๒๘.

^{๙๑} สักการะ ในที่นี้หมายถึงलगที่เกิดจากการทำงาน เกิดจากปัจจัย ๔ นั้น ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗/๒๒๘.

^{๙๒} ความสรรเสริญ ในที่นี้หมายถึงเสียงยกย่องชมเชย ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗/๒๒๘.

^{๙๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕๗/๒๑๖., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๗/๒๑๕.

๒.พหิสสูตร ว่าด้วยลามสัการะและความสรรเสริญเปรียบเทียบเบ็ด พระสูตรเกิดขึ้นที่ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ลามสัการะและความสรรเสริญเป็นสิ่ง ทารุณ ฝืดร้อน หยาบคาย และเป็นอันตรายต่อการบรรลุธรรม ภิกษุผู้เห็นแก่ลามสัการะและความ สรรเสริญ เปรียบเหมือนปลาที่เห็นแก่อยู่น้ำกินเบ็ดของนายพราน ย่อมได้รับทุกข์ ถึงความพินาศ ถูกพรานเบ็ดทำได้ตามใจปรารถนา^{๙๔}

(๒) ทุติยวรรค

ทุติยวรรค แปลว่า หมวดที่ ๒ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตร ทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑.สุวัณณปาติสูตร ว่าด้วยถาดทองคำ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ลามสัการะและความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ และเป็นอันตรายต่อการ บรรลุธรรม แม้ บุคคลผู้ไม่เคยพูดเท็จมาแต่เดิม เมื่อถูกลามสัการะและความสรรเสริญครอบงำจิต เขาก็สามารถพูดเท็จได้^{๙๕}

๒.รูปียปาติสูตร ว่าด้วยถาดรูปียะ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มี พระภาคทรงแสดงว่า ลาม สัการะและความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ และเป็นอันตรายต่อการบรรลุ ธรรม แม้บุคคลผู้ไม่เคยพูดเท็จเพราะเหตุแห่งถาดทองคำ เมื่อถูกลามสัการะและความสรรเสริญ ครอบงำจิต เขาก็สามารถพูดเท็จได้^{๙๖}

(๓) ตติยวรรค

ตติยวรรค แปลว่า หมวดที่ ๓ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตร ทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญเช่น

๑.มาตุคามสูตร ว่าด้วยมาตุคาม พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มี พระภาคทรงแสดงว่า ลามสัการะและความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ และเป็นอันตรายต่อการบรรลุ ธรรม แม้มาตุคาม ๑ คน ก็ไม่สามารถย่ำยีจิตของภิกษุรูปหนึ่งได้เท่ากับลามสัการะและความ สรรเสริญ^{๙๗}

๒.กัลยาณิสสูตร ว่าด้วยนางงาม พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มี พระภาคทรงแสดงว่า ลาม สัการะและความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ และเป็นอันตรายต่อการบรรลุ

^{๙๔} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕๘/๑๒๑๖., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๘/๒๖๖.

^{๙๕} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๖๗/๒๒๒., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๖๗/๒๒๒.

^{๙๖} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๖๘/๒๒๒., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๖๘/๒๗๔.

^{๙๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๗๐/๒๒๔., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๗๐/๒๗๖.

ธรรม แม้ นางงามประจำแคว้น ๑ คน ก็ไม่สามารถย้ายจิตของภิกษุได้เท่ากับลาภสักการะและความ
สรรเสริญ^{๙๘}

(๔) จตุตถวรรค

จตุตถวรรค แปลว่า หมวดที่ ๔ ชื่อวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในวรรคนี้ มีพระสูตร
ทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ เช่น

๑.ภินทิสสูตร ว่าด้วยการทำลาย พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มี
พระภาคทรงแสดงว่า ลาภสักการะ และความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ ทำอันตรายกุศลมูลของพระ
เทวทัตให้ขาดสูญไป^{๙๙}

๒.กุศลมูลสูตร ว่าด้วยกุศลมูล พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระ
ภาคทรงแสดงว่า ลาภสักการะ และความสรรเสริญเป็นสิ่งทารุณ ทำอันตรายกุศลมูล^{๑๐๐} ของพระ
เทวทัตให้ขาดสูญไป^{๑๐๑}

๒.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในราหุลสังยุต

ราหุลสังยุตมี ๒๒ สูตร คำว่า ราหุล มีวิเคราะห์ว่า ราหุ วีย ลาคิ คณหาสติ ราหุโล ผู้
จับยึดเหมือนราหุ (ราหุ บทหน้า ลา ธาตุในความหมายว่าถือเอา กวิ ปัจจัย และสระที่สุตธาตุ)^{๑๐๒}
ราหุล + สังยุต = ราหุลสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องพระราหุล หมายถึงพระสูตรที่เกี่ยวกับ พระราหุล
ทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคเกี่ยวกับชั้น ๕ ว่า เที่ยงหรือไม่เที่ยง พระผู้มีพระภาคทรงแสดงใน
ลักษณะถามตอบ โดยพระองค์ตรัสถาม พระราหุลเป็นผู้ตอบเรื่อง จักขุ รูป วิญญาณ สัมผัส เวทนา
สัญญา ตัณหา และชั้น เป็นต้นให้มองเห็นว่าแต่ละอย่างไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอย่างไร^{๑๐๓} มี
พระสูตรทั้งหมด ๒๒ สูตร จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๒ วรรค วรรคที่ ๑ มี ๑๐ สูตร วรรคที่ ๒ มี ๑๒
สูตร^{๑๐๔} ตัวอย่างเช่น

^{๙๘} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๗๑/๒๒๔., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๗๑/๒๗๖.

^{๙๙} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๘๐/๒๒๘., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๘๐/๒๘๓.

^{๑๐๐} กุศลมูล คือรากเหง้าแห่งกุศลมีโอภะ(ความไม่ย่อภาค) เป็นต้น ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๑/๒๓๔.

^{๑๐๑} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๘๑/๒๒๘., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๘๑/๒๘๓.

^{๑๐๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๕๖๐.

^{๑๐๓} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, ๒๕๕๐), หน้า
๑๗๐.

^{๑๐๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎก
ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** หน้า (๕๖)

(๑) ปฐมวารค

ปฐมวารค แปลว่า หมวดที่ ๑ ชื่อวารคตั้งตามลำดับวารคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑.จักขุสูตร ว่าด้วยจักขุ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่พระราหุลเกี่ยวกับอายตนะภายใน ๖ มี ๑) จักขุ ๒) โสตะ ๓) ชฺวานะ ๔) ชิวหา ๕) กาย ๖) ใจ ในลักษณะถามตอบ โดยพระผู้มีพระภาค ตรัสถาม พระราหุลเป็นผู้ตอบ และตอนท้ายพระองค์ทรงสรุปว่า อายตนะภายใน ๖ มีจักขุเป็นต้นนั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควรยึดมั่นว่าเป็นเรา หรือเป็นอัตตาของเรา^{๑๐๕}

๒.รูปสูตร ว่าด้วยรูป พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่พระราหุล เกี่ยวกับอายตนะภายนอก ๖ มี ๑) รูป ๒) เสียง ๓) กลิ่น ๔) รส ๕) โผฏฐัพพะ ๖) ธรรมารมณ์

ในลักษณะถามตอบ โดยพระผู้มีพระภาคตรัสถาม พระราหุลเป็นผู้ตอบ และตอนท้ายพระองค์ทรงสรุปว่า อายตนะ ภายนอก ๖ มีรูปเป็นต้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควร ยึดมั่นว่าเป็นของเรา หรือเป็นอัตตาของเรา^{๑๐๖}

(๒) ทุตติยวารค

ทุตติยวารค แปลว่า หมวดที่ ๒ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๒ สูตร แต่ละสูตรมี ความหมายและใจความสำคัญ เช่น

๑.อนุสยสูตร ว่าด้วยอนุสย พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิธีละ ๑) อหังการ^{๑๐๗} ๒) มมังการ^{๑๐๘} ๓) มานานุสย^{๑๐๙} ที่มีในขันธ ๕ มีรูปขันธเป็นต้น ตันว่า เมื่อบุคคลเห็นขันธ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ที่เป็นไปในภายใน ภายนอก หยาบ ละเอียด เลว ประณีต อยู่ไกล หรืออยู่ใกล้ด้วยสัมมปัญญาตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา จึงจะละอหังการ มมังการ และอนุสยได้^{๑๑๐}

^{๑๐๕} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๘๘/๒๓๓., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๘๘/๒๘๙.

^{๑๐๖} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๘๙/๒๓๔., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๘๙/๒๙๑.

^{๑๐๗} อหังการ หมายถึงทิวฐิติ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๐/๒๓๗, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๑๑๓.

^{๑๐๘} มมังการ หมายถึงตัดมหา ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๐/๒๓๗, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๑๑๓.

^{๑๐๙} มานานุสย คือกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ มี ๗ อย่าง คือ (๑) กามราคะ ความกำหนัดในกาม(๒) ปฏิฆะ ความหงุดหงิดขัดเคือง (๓) ทิวฐิติ ความเห็นผิด (๔) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๕) มานะ ความถือตัว (๖) ภวราคะ ความกำหนัดในภพ (๗) อวิชชา ความไม่รู้จริง ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๐/๒๓๗.

^{๑๑๐} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๐๐/๒๓๙., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐๐/๓๐๐.

๒.อปตสูตร ว่าด้วยปราศจากอหังการ มมังการ และมานะ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระราหุลเรื่องวิธีที่จะทำให้ปราศจากอหังการ มมังการ และมานานุสัยที่มีในชั้น ๕ มีรูปชั้นเป็นต้น^{๑๑๑}

๒.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในลักษณะสังยุต

ลักษณะสังยุตมี ๒๑ สูตร คำว่า ลักษณะ มีวิเคราะห์ว่า ตเถว ลกขิตพพนติ ลกขณิ ภาวะอันธรรมดากำหนดไว้อย่างนั้นนั่นเอง (ลกข ธาตุในความหมายว่ากำหนด ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน น เป็น น หรือว่า ลกขียเต อนเนาติ ลกขณิ สิ่งเป็นเครื่องอันเขากำหนดหมาย (เหมือนวิเคราะห์ต้น)^{๑๑๒} ลักษณะ + สังยุต = ลักษณะสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเกี่ยวกับพระลักษณะ หมายถึงประมวล พระสูตรที่เกี่ยวกับการถามปัญหาเรื่องเปรตชนิดต่าง ๆ ของท่านพระลักษณะ และพระโมคคัลลานะเถระ เมื่อเล่าถวายพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ตรัสบอกบุพกรรมของเปรตเหล่านั้นด้วย^{๑๑๓} มีพระสูตรทั้งหมด ๒๑ สูตร จัดแบ่งเป็นวรรคได้ ๒ วรรค วรรคที่ ๑ มี ๑๐ สูตร ส่วนวรรค ที่ ๒ มี ๑๑ สูตร^{๑๑๔} ตัวอย่างเช่น

(๑) ปฐมวรรค

ปฐมวรรค แปลว่า หมวดที่ ๑ ซึ่งวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ เช่น

๑.อัญญิกสูตร ว่าด้วยเปรตมีแต่โครงกระดูก พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดง บุพกรรมของอัญญิสังขลิกเปรต (เปรตมีแต่โครงกระดูก) ที่พระมหาโมคคัลลานะเล่าให้ พระลักษณะฟัง ซึ่งเปรตตนนั้นพระองค์ก็เคยทอดพระเนตร แต่ไม่ทรงแสดงให้ใครฟัง เพราะทรงเห็นว่าไม่มีประโยชน์ ข้าจะเป็นทุกข์แก่ผู้ที่ไม่เชื่อ บุพกรรมของเปรตนั้น คือ เคยเป็นคนฆ่าโค^{๑๑๕}

^{๑๑๑} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๐๑/๒๔๐., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐๑/๓๐๑.

^{๑๑๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๕๖๖.

^{๑๑๓} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๐.

^{๑๑๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** หน้า (๕๙)

^{๑๑๕} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๐๒/๒๔๑., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐๒/๓๐๓.

๒.เปลีสูตร ว่าด้วยเปรตมีแต่ร่างขึ้นเนื้อ พระสูตรเกิดขึ้นที่ภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดง บุญกรรมของมังสเปลีเปรตว่า เคยเป็นคนฆ่าโค ในกรุงราชคฤห์ เหตุที่พระองค์ทรงแสดงก็ทรงปรารถนาเหตุการณ์เหมือนในพระสูตรที่ ๑^{๑๖}

(๒) ทุติยวรรค

ทุติยวรรค แปลว่า หมวดที่ ๒ ซึ่งวรรคตั้งตามลำดับวรรคที่มีอยู่ในสังยุตนี้ มีพระสูตรทั้งหมด ๑๑ สูตร แต่ละสูตรมีความหมายและใจความสำคัญ ดังนี้

๑.สลิสกสูตร ว่าด้วยเปรตจมหลุมคฤทวามศีรชะเพศชาย พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงบุญกรรมของเปรตจมหลุมคฤทวามศีรชะ ที่พระมหาโมคคัลลานะเล่าให้พระลักษณะฟัง ซึ่งเปรตตนนั้นพระองค์ก็เคยทอดพระเนตร แต่ไม่ทรงแสดงให้ใครฟัง เพราะทรงเห็นว่าไม่มีประโยชน์ ซ้ำจะเป็นทุกข์แก่ผู้ที่ไม่เชื่อ บุญกรรมของเปรตนั้น คือ เคยเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น^{๑๑๗}

๒.ปาปภิกษุสูตร ว่าด้วยเปรตมีรูปเป็นภิกษุชู้ พระสูตรเกิดขึ้นที่ภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงบุญกรรมของเปรตตนนั้นว่า เคยเป็นภิกษุชู้ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๑๑๘}

๓.ปาปภิกษุณีสูตร ว่าด้วยเปรตมีรูปเป็นภิกษุณีชู้ พระสูตรเกิดขึ้นที่ภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงบุญกรรมของเปรตตนนั้นว่า เคยเป็นภิกษุณีชู้^{๑๑๙}

๒.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในโอปัมมสังยุต

โอปัมมสังยุตมี ๑๒ สูตร คำว่า โอปัมม มีวิเคราะห์ว่า อุปมียติ สทิสึกรียติ เอเตนาติ โอปมมฺ สิ่งเป็นเครื่องเปรียบเทียบ (อุป บทหน้า มา ธาตุ ในความหมายว่าเปรียบเทียบ กะ ประมาณ อ ปัจจัย แปลง อุ เป็น โอ ซ้อน ม ลบสระหน้า)^{๑๒๐} โอปัมม + สังยุต = โอปัมมสังยุต แปลว่า ประมวลเรื่องเกี่ยวกับการเปรียบเทียบ หมายถึงประมวล พระสูตรที่เกี่ยวกับบอกุลศรัทธม และเมตตาเจโตวิมุตติ เป็นต้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเทศนาด้วยการเปรียบเทียบให้ภิกษุเข้าใจและมองเห็นได้

^{๑๑๖} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๐๓/๒๔๒., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๐๓/๓๐๔.

^{๑๑๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๑๒/๒๔๕., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐๒/๓๐๘.

^{๑๑๘} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๑๘/๒๔๗., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑๘/๓๑๐.

^{๑๑๙} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๑๙/๒๔๗., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑๙/๓๑๑.

^{๑๒๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, หน้า ๓๓๖.

ชัดเจน เช่น เปรียบอายุสังขารสั้นไปเร็วกว่าคนวิง เร็วกว่าพระจันทร์และพระอาทิตย์ เร็วกว่าเทวดา เทหะเป็นต้น^{๑๒๑} มีพระสูตรทั้งหมด ๑๒ สูตร^{๑๒๒} ตัวอย่างเช่น

๑. ภูมสูตร ว่าด้วยเรือนยอด พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า อุกุศลธรรม ทั้งหลายล้วนมีวิชชาเป็นมูลราก มีวิชชาเป็นแหล่งรวม เมื่อจะกำจัด ต้องกำจัดด้วยอรหัตตมรรค เปรียบเหมือนกลอนเรือนย่อมนวมกันที่ยอดเรือน เมื่อรื้อยอดเรือนออก กลอนเหล่านั้นก็ถูกรื้อออกด้วย ฉะนั้น^{๑๒๓}

๒. นาคสูตร ว่าด้วยช้าง พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงการเข้าไปสู่ตระกูล และการบริโภคลาภอย่างมีโทษและไร้โทษของภิกษุ เปรียบเหมือนช้างที่ บริโภคหญ้า บ้างให้สะอาดดีแล้วจึงบริโภค การบริโภคอย่างนี้จึงมีประโยชน์ต่อผิวพรรณและกำลัง ทำให้มีกำลัง ส่วนช้างอีกพวกหนึ่งบริโภคหญ้าโดยไม่ล้างให้สะอาด บริโภคหญ้าพร้อมทั้งโคลน ตม การบริโภคนั้นย่อมเกิดโทษอย่างเดียว^{๑๒๔}

๒.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในภิกขุสังยุต

ภิกขุสังยุตมี ๑๒ สูตร คำว่า ภิกขุ มีวิเคราะหว่า ภิกขุ ตีติ ภิกขุ (ภิกขุ ชาติในความหมาย ว่าขอ รุ ปัจจย ลบ ร อนุพันธ์ รัสสะ อุ เป็น อุ สำเร็จรูปเป็น ภิกขุ หรือ สัสสาเร ภย อิกขตีติ ภิกขุ ผู้ เห็นภัยในสังสารวัฏ (ภย ชาติ อิกข ชาติในความหมายว่าเห็น รุ ปัจจย ลบ ย บทหน้า ลบ ร อนุพันธ์ รัสสะ อุ เป็น อุ) หรือว่า ภิกขติ อมตรส ภุณชตีติ ภิกขุ ผู้ได้บริโภคอมตรสคือพระนิพพาน (ภกข ชาติ ในความหมายว่ากิน รุ ปัจจย แปลง อ เป็น อิ สำเร็จรูปเป็น ภิกขุ^{๑๒๕} ภิกขุสังยุต แปลว่า ประมวล เรื่องเกี่ยวกับภิกษุ หมายถึงประมวลพระสูตร ที่เกี่ยวกับภิกษุที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ภิกษุทั้งหลายมี พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้น ตรัสสอนให้เอาอย่างพระเถระที่มีคุณสมบัติที่น่าเลื่อมใส เหล่านั้น^{๑๒๖} มีพระสูตรทั้งหมด ๑๐ สูตร^{๑๒๗} ตัวอย่างเช่น

^{๑๒๑} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต) , คำบรรยายพระไตรปิฎก, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๐.

^{๑๒๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า (๖๒)

^{๑๒๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๒๓/๒๕๐., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒๓/๓๑๓.

^{๑๒๔} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๓๑/๒๕๕., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓๑/๓๑๙.

^{๑๒๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๔๘๘.

^{๑๒๖} ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต) , คำบรรยายพระไตรปิฎก, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๐.

^{๑๒๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า (๘)

๑. โกลิตสูตร ว่าด้วยพระโกลิตะ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงคุณภาพ อันประเสริฐแก่พระมหาโมคคัลลานะ คือการเป็นอยู่ด้วยหุติยานที่มีความผ่องใส ภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ควรกล่าวว่า สาวกผู้ที่พระศาสดาทรงอนุเคราะห์ได้บรรลุความรู้อันยิ่งใหญ่^{๑๒๘} ทรงแนะนำพระมหาโมคคัลลานะไม่ให้ประมาทในคุณภาพอันประเสริฐนี้^{๑๒๙}

๒. นวสูตร ว่าด้วยผู้ใหม่ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเพื่อให้อำนาจแก่ภิกษุผู้ใหม่ที่กระทำกิจของตน คือมีความเพียรพยายามเพื่อบรรลุนิพพาน และตรัสห้ามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายกล่าวโทษภิกษุผู้กำลังทำกิจเช่นนี้ ทรงรู้ความคิดปริวิตกทางจิตของภิกษุนั้น จึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าโทษภิกษุนี้เลย ภิกษุนี้มีปกติได้ฌาน ๔ อันเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันที่อาศัยอธิจิตตามปรารถนาได้โดยไม่วาย ได้โดยไม่ลำบาก ได้ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม^{๑๓๐} อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันจึงได้ตรัสว่า บุคคลปรารถนาความเพียรย่อหย่อน กำลังน้อยไม่พึงบรรลุนิพพาน อันเป็นเหตุปลดปล่อยกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้ ส่วนภิกษุหนุ่มรูปนี้เป็นอุคตบุรุษ ชนมารพร้อมทั้งกองทัพได้แล้ว ทรงไว้ซึ่งอรรถภาพสุดท้าย^{๑๓๑}

๓. ลกฺขณกัฏฐิสฺสูตร ว่าด้วยพระลกฺขณกัฏฐิสฺสูตริ พระสูตรเกิดขึ้นที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี คือ พระผู้มีพระภาค ทรงยกย่องสรรเสริญท่านพระลกฺขณกัฏฐิสฺสูตริซึ่งมีรูปร่างเตี้ย ผิวพรรณไม่งาม แต่มีฤทธานุภาพมาก สมบัติที่เธอไม่เคยเข้าเธอก็สามารถเข้าได้ง่าย ดังนั้น คนร่างเล็กแต่มีปัญญาย่อมเป็นใหญ่ในหมู่มนุษย์ได้^{๑๓๒}

๒.๑๒ สรุปท้ายบท

เมื่อมองภาพรวมของสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ตามที่ได้แนะนำมาโดยสังเขป จะเห็นได้ว่าเป็นไปตามลักษณะเฉพาะ หรือเอกลักษณ์ของสังยุตตนิกายดังได้กล่าวไว้ในบทนำของสังยุตตนิกาย

^{๑๒๘} ความรู้อันยิ่งใหญ่ ในที่นี้หมายถึงอภิญา ๖ ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๓๕/๒๓๖.

^{๑๒๙} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๓๕/๒๕๙., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓๕/๓๒๕.

^{๑๓๐} ประโยชน์ยอดเยี่ยม หมายถึงอรรถผลหรืออริยผลอันเป็นที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์ อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๕/๗, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๒/๘๐.

^{๑๓๑} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๓๘/๒๖๒., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓๘/๓๒๙.

^{๑๓๒} พระลกฺขณกัฏฐิสฺสูตริ เป็นภิกษุชาวเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล ซึ่งได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศ (เอตทัคคะ) ทางด้านมีเสียงไพเราะ อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๔/๒๖, ข.อุป. (ไทย) ๓๓/๑-๓๓/๒๘๙-๒๙๓.

^{๑๓๓} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒๔๐/๒๖๔., ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๐/๓๓๒.

สคาถวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ และสังยุตตนิกายเล่มอื่น ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดหมวดหมู่พระสูตร โดยเฉพาะการประมวลพระสูตรที่ว่าด้วยหมวดธรรมหมวดเดียวกันมารวมไว้ในวรรคเดียวกัน เช่น นิทานวรรค นี้ท่านประมวลพระสูตรมารวมไว้ จำนวนถึง ๓๓๗ สูตร เฉพาะที่ว่าด้วยนิทาน คือ ต้นเหตุแห่งธรรมทั้งหลายซึ่งในที่นี้หมายถึงปฏิจจสมุปบาท และหมวดธรรมที่เกี่ยวข้อง กับปฏิจจสมุปบาทในบริบทต่าง ๆ

มีข้อที่ควรสังเกตหลายประการ เช่น วิธีการอธิบายปฏิจจสมุปบาทซึ่งมีหลายรูปแบบ คือ อธิบายแบบเต็มสูตรก็มี อธิบายแบบไม่เต็มสูตรก็มี และอธิบายแบบตัดตอนไปเสริมความในหมวดธรรมอื่น ๆ ตามความเหมาะสมกับบริบทนั้น ๆ ก็มี เช่น การอธิบายโดยเริ่มจากอวิชาเรื่อยไปจนถึงชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เรียกว่า อธิบายเต็มสูตร หรืออธิบายโดยเริ่มจากทุกข์ไต่ขึ้นไปตามลำดับจนถึงอวิชา ก็เรียกว่า อธิบายเต็มสูตร ส่วนการอธิบายโดยจับเอาท่อนใด ท่อนหนึ่งมาขยายความตามที่ต้องการ แต่มุ่งอธิบายปฏิจจสมุปบาทนี้โดยเฉพาะเรียกว่าอธิบายไม่เต็มสูตร ขอให้ตรวจดูในนิทานสังยุตโดยละเอียด ท่านจะพบข้อสังเกตดังกล่าวได้เอง

อนึ่ง ขอให้อ่านนิทานสูตร และวิปัสสิสูตร ในนิทานสังยุตซึ่งเป็นสังยุตแรกของนิทานวรรคนี้โดยละเอียด แล้วนำไปเปรียบเทียบกับมหานิทานสูตรและมหาปทานสูตร ในที่ขนิทาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ซึ่งกล่าวถึงหมวดธรรมคือปฏิจจสมุปบาทนี้เหมือนกัน แต่มีวิธีอธิบายแตกต่างกัน ในมหานิทานสูตร พระผู้มี พระภาคทรงปรารภคำกราบทูลของท่านพระอานนท์เช่นเดียวกับในนิทานสูตร (เข้าใจ ว่าเป็นสูตรเดียวกัน) แต่ทรงอธิบายไม่เต็มสูตรเหมือนในนิทานสูตร คือ ทรงอธิบายเริ่มจากชรา มรณะ ไต่ขึ้นไปตามลำดับจนถึงวิญญาน แล้วหมุนกลับลงมาหามารูปและองค์ปฏิจจสมุปบาทต่อ ๆ มาอีก ไม่เลยไปถึงสังขารและอวิชาเหมือนในนิทานสูตร วิธีอธิบายในมหานิทานสูตรเหมือนในมหาปทานสูตร ตอนที่พระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสิทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาทแล้วได้ตรัสรู้ ซึ่งต่างกับวิธีอธิบายในวิปัสสิสูตร ในนิทานสังยุต (ขอให้ดูคำแนะนำมหาปทานสูตรและมหานิทานสูตรในบทนำของพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐)

เนื้อหาของนิทานวรรค แม้จะแบ่งเป็นสังยุตต่าง ๆ ถึง ๑๐ สังยุต แต่ก็ยัง รักษาเอกภาพของนิทานวรรคไว้ได้ดียิ่ง คือ คงยึดถือปฏิจจสมุปบาทเป็นหมวด ธรรมหลัก ข้อแตกต่างปลีกย่อยที่ปรากฏ คือ แต่ละสังยุตต่างมีจุดมุ่งหมายของ ตนเอง จึงนำปฏิจจสมุปบาทไปประยุกต์ให้เหมาะสมตามจุดมุ่งหมายนั้น ๆ ผลที่ปรากฏก็คือนิทานวรรคนี้มีคำอธิบายเรื่องปฏิจจสมุปบาทหลากหลาย ท่านผู้อ่านประสงค์จะค้นคว้าเรื่องปฏิจจสมุปบาทในบริบทใด ๆ ก็หาอ่านได้ในที่นี้

ปฏิจจสมุปบาทเป็นหมวดธรรมสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะหมู่สัตว์ไม่รู้ ปฏิจจสมุปบาทชัดเจน จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดเพราะรู้ชัดปฏิจจสมุปบาทนี้ จึงหลุดพ้นจากสังสารวัฏ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตรัสรู้ได้โดยการพิจารณาตามหลักปฏิจจสมุปบาทนี้ และแม้พระพุทธเจ้าในอนาคตก็จะตรัสรู้ได้ด้วยการพิจารณาตามหลักปฏิจจสมุปบาทนี้เช่นกัน ด้วย

ความสำคัญยิ่งอย่างนี้ ท่านพระสารีบุตรจึงกล่าวว่า พระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคทั้งปวงรวมลงในปฏิจจนุสุมปาทนี่นั่นเอง

๒.๑๓ คำถามท้ายบท

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในสังยุตตนิกาย นิทานวรรคพอสังเขป อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่สังยุต มีกี่พระสูตร และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายปฏิจจนุสุมปาทสูตร และวิภังคสูตรเป็นต้น ดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตรพอสังเขป

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในสังยุตตนิกาย นิทานวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในนิทานสังยุต ๒. หลักธรรมในอภิสมยสังยุต ๓. หลักธรรมในธาตุสังยุต ๔. หลักธรรมในภิกขุสังยุตเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๒.๑๔ เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๙.

๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๙.

กองการจัดแปล, ปทนุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี-ไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา),

๒๕๓๕).

โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎก

ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑๖ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐).

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต ศัพท์วิเคราะห์ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘).

พระมหาธิติพงศ์ อุดตมปญโญ ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาบาลีใหญ่

(บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด : นนทบุรี ๒๕๕๙).

ศาสตราจารย์พิเศษเสถียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต), คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔
(กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐).